

Mag. Gregor Kaplan, Slovenija

Vojna škodi v Sloveniji med drugo svetovno vojno in urejanje pravic

Avtor: mag. Gregor Kaplan, potomec slovenskih izgnancev in tudi član Društva slovenskih izgnancev 1941-1945.

I. Uvod

V tem kratkem sestavku bo okupacija in razkosanje Slovenije v času druge svetovne vojne, na kratko bodo opisane oblike nasilja okupatorjev ter raznarodovalno in genocidno politiko nad Slovenci v drugi svetovni vojni, še posebej izgon Slovencev ter oblike uničevanja javne in zasebne imovine. Izpostavljen bo dejanski popis vojne škode po drugi svetovni vojni ter obseg škode, ki so jo povzročili nemški, italijanski in madžarski okupatorji ter podatke o tej škodi, ki so bili posredovani mirovnim in reparacijskim konferencam takoj po drugi svetovni vojni. Nekaj informacij pa bo podanih tudi glede zahtevkov za povrnitev vojne škode vključno s podatki, koliko izplačila vojne škode je nekdanja skupna država Jugoslavija zahtevala in koliko je dejansko tudi dobila. Zelo kratko se bom dotaknil tudi prizadevanj Društva izgnancev Slovenije 1941–1945 (DIS), ki je v 25 letih delovanja imelo vodilno vlogo pri reševanju problematike statusa in pravic žrtev vojnega nasilja v drugi svetovni vojni. Ob koncu te kratke predstavitve se bom dotaknil tudi že sprejetih zakonov na področju urejanja pravic žrtev. Ob koncu pa bom navedel tudi nekaj argumentov, ki bi jih lahko uporabila Republika Slovenija pri izterjavi vojne škode od Nemčije.

V dvajsetem stoletju sta človeštvo zaznamovali dve svetovni vojni, ki sta vsebinsko zelo spremenili način in koncept bojevanja. Spremenila se je bojna tehnika, ki je bila razvita tako, da povzroča množične in številne žrtve ter uničuje infrastrukturo nasprotnika na način, da se mu povzroča čim večja možna škoda na vseh področjih. V obeh vojnah je bilo zelo prizadeto civilno prebivalstvo in storjena je bila ogromna vojna škoda. Druga svetovna vojna v letih od 1939 do 1945 je bila izzvana s strani skupine nacističnih in fašističnih držav (Nemčija, Italija in Japonska), ki so se povezale v t.i. trojni pakt. K trojnemu paktu so se postopoma priključile tudi številne druge države. Sam spopad, ki je sledil, je do danes še vedno največji ne samo po žrtvah, pač pa tudi

po razsežnostih, ki jih je imel. Druga svetovna vojna je terjala okrog 50 milijonov življenj.

II. Okupacija in nasilje okupatorjev nad Slovenci

Leta 1941 je bilo slovensko ozemlje okupirano in razkosano. Nemci so okupirali 10.261 kvadratnih kilometrov, Italijani 4.544 kvadratnih kilometrov in Madžari 997 kvadratnih kilometrov, nekaj vasi pa je okupirala Nezavisna država Hrvaška. Države, ki so okupirale Slovenijo, so si želele uničiti slovenski narod kot etnično enoto. S plenjenjem, ropanjem in uničevanjem slovenskega zasebnega in javnega premoženja v času vojne je zato nastala velika vojna škoda. Druga svetovna vojna je v Sloveniji prizadela skoraj vsako družino.

Glede nemškega nasilja velja izpostaviti, da okupatorjevi viri iz pomladi 1941 navajajo, da bo izgon

zajel od 220 do 260 tisoč oseb, kar bi pomenilo vsakega tretjega Slovenca, ki je takrat živel v območju nemške okupacije. Nacisti so iz nacionalno-političnih razlogov odpeljali izgnane Slovence v Nemčijo s 70 transporti, na Hrvaško z 21 transporti in v Srbijo z 12 transporti. S preko 100 transporti so slovenske izgnance vozili na tuje kot živino. Največ jih je bilo prisilno odgnanih v Nemčijo, kar 45.000, na Hrvaško 10.000 in v Srbijo 7.500 in Madžarsko 2.500. Dodati je treba še 17.000 pobeglih pred izgonom. Skupno število izgnanih Slovencev iz omenjenih treh zasedenih slovenskih pokrajin okoli 80.000 od tega je bilo kar 20.000 otrok.

Za naselitev na domove slovenskih izgnancev je zaprosilo več kot 12.000 kočevskih Nemcev. Naseljevali pa so se tudi Nemci iz Južne Bukovine, Besarabije in Dobrudže, da bi okrepili že obstoječe nemštvo in zavarovali raznarodovanje.

Tudi italijanski okupacijski režim je bil izredno krut. Množice Slovencev so bile razseljene, internirane in izgnane. Kot eden izmed primerov torture nad slovenskim narodom je potrebno izpostaviti, da je v italijanskih koncentracijskih taboriščih Rab, Gonars, Padova in drugih bivalo in trpelo okrog 25.000 Slovencev. Leta 1942 je samo v koncentracijskem taborišču na otoku Rabu umrlo 4.000 otrok, žensk in mož.

Tudi madažarski okupacijski režim je bil krut. Madžarske okupacijske oblasti so za domače prebivalstvo imeli tiste ljudi, ki so živeli na teritoriju Velike

Madžarske pred 31. oktobrom 1918. Vse druge pa so prištevali med priseljence, ki jih je treba izgnati iz države, največ so jih izgnali v koncentracijsko taborišče Šarvar.

Ob tem moram omeniti tudi Avstrijo in sicer so Avstrijci aktivno sodelovali pri raznarodovanju in genocidni politiki do Slovencev. Odrejali so uradovanje v nemščini, odstranjevali so slovenska imena krajev, ukinili so slovenski pouk v šolah, saj je bilo kar 90 % učiteljev avstrijske narodnosti.

Tudi človeških žrtev je bilo na našem teritoriju zelo veliko. Zasedli je sicer moč različne podatke, a bi tu izpostavil Institut novejšje zgodovine, ki navaja podatek 90.000 žrtev v Sloveniji. Za celotno Jugoslavijo pa je številka preko 1.700.000 žrtev.

III. Reparacije in Mirovne konference

Enako kot po prvi svetovni vojni, so se pogajanja in mirovno-reparacijske konference izvedle tudi za drugo svetovno vojno.

Na konferenci v Livadiji pri Jalti med 4. in 11. februarjem 1945 so se zavezniki (Roosvelt, Stalin, Churchill) dogovorili, da bodo morale agresorske države plačati vojno odškodnino. Tam je bila oblikovana tudi medzavezniška reparacijska komisija, ki so jo sestavljale ZDA, Velika Britanija, Sovjetska zveza, kasneje pa tudi Francija.

Zmagovite zaveznice so leta 1945 na potsdamski konferenci sklenile, da Nemčija nikoli več ne bo ogrožala evropskega miru. Odredile so odpravo vojaške industrije in demilitarizacijo Nemčije ter stalni nadzor nad nemškimi zmogljivostmi za vojskovanje. V Potsdamu so v juniju in avgustu 1945 določili tudi, kako bo Nemčija plačevala reparacije, ki naj bi služile kot nadomestilo za povzročeno škodo in kot pomoč za obnovo zavezniških držav, ki so jo utrpeli zaradi nemške agresije. To je vključevalo zaseg nemške industrije, njeno demonatžo in preselitev, zaseg investicij v tujini ipd..

Na potsdamski konferenci se je pokazala tudi že delitev zaveznikov na zahodni in vzhodni del. V vzhodni del so šteli Sovjetsko zvezo in Poljsko, vse druge, tudi Jugoslavijo, pa v zahodni del.

Velika Britanija, ZDA in Francija so sklicale udeležence zahodnega dela koalicije na posebno reparacijsko konferenco v Parizu od 9. novembra do 21. decembra 1945. Poleg sklicateljev so na konferenci sodelovale še Jugoslavija, Avstrija, Belgija, Kanada, Danska, Egipt, Grčija, Indija, Luksemburg, Norveška, Nova Zelandija, Nizozemska, Češkoslovaška in Južna Afrika. Na pobudo Jugoslavije je bila naknadno pozvana še Albanija. Na pariški konferenci so oblikovali Mednarodno agencijo za reparacije (Inter Allied Reparation Agency – IARA). V agenciji so lahko s svojimi predstavniki sodelovale vse zainteresirane države. Konferenca je imela dve nalogi in sicer: da se ugotovi del zahtev vsake od zainteresiranih držav v okviru reparacij (iz teh zahtev izvzame zahteve Sovjetske zveze in Poljske). Druga naloga pa se je nanašala na sprejem potrebnih pravil za izvrševanje.

Na osnovi potsdamskega in pariškega sporazuma je lahko vsaka zainteresirana država zahtevala, da se ji plačajo reparacije.

Na pariški konferenci konec junija 1947 so se že pokazala večja nasprotja med vzhodnimi in zahodnimi ministri. Določene so bile kvote. Jugoslovanska delegacija je bila proti temu, ker ni bilo določeno, koliko bodo iz naslova reparacij dobile male države.

Jugoslavija naj bi dobila 36 milijard \$ in nekatere reparacije iz zahodne cone, in sicer 6,6 % nemške imovine v inozemstvu in nemških proizvodov ter 9,6 % nemških industrijskih strojev ter rečno in pomorsko ladjevje.

IV. Popis vojne škode

Skladno z mirovnimi in reparacijskimi konferencami je nekdanja Jugoslavija izvedla popis vojne škode. Tudi na območju današnje Slovenije je bila vojna škoda natančno popisana. Dokumenti o tem popisu so še danes ohranjeni v arhivih RS. Sam popis pa se je izvedel na podlagi zakonov in pravil ter cenikov, ki so jih izdale takratne oblasti. Vsak državljan je bil takrat dolžan popisati svojo vojno škodo in prijaviti za to pristojnim komisijam za vojno škodo na lokalni ravni. Vsak prijavitelj je dobil tudi potrdilo o priznani vojni škodi. Prijava vojne škode se je razumela kot državljanska dolžnost. Država pa je v ta namen izvedla kot že omenjeno ustanovitev Državne komisije za vojno škodo, Navodila za delo federalnih okrajnih in krajevnih odborov, pravilnik o prijavljanju in ugotavljanju vojne škode, cenik za oceno vojne škode in izdala sklepe o vojni škodi upravičencem.

Komisija za vojno škodo za Slovenijo je 4. oktobra 1946 poslala predsedstvu Vlade LRS v Ljubljani dopolnilo k poročilu o vojni škodi z dne 30. septembra 1946 kjer je bila škoda na zasebnem premoženju ocenjena na 20.114628632 din.

Skupna vojna škoda je po tem poročilu znašala 47.317.957.106 din. Pri tem je potrebno upoštevati, da v tem znesku ni zajeta škoda, ki so jo Sloveniji povzročili Avstrijci in Nemci na primorskem po kapitulaciji Italije.

V. Poplačilo vojne škode s strani Italije Avstrije in madžarske

Obveznosti Italije so bile v celoti zaključene z ozimskimi sporazumi leta 1974. Madžarska je svoje obveznosti v celoti poravnala - 85 milijonov \$ s sklenitvijo mirovne pogodbe 1947. Obveznosti Avstrije so bile pokrite z sprejemom avstrijske državne pogodbe 1955 s tem da je Sloveniji pripadla imovina nemškogovorečih oseb, ki so leta 1945 zapustile Slovenijo.

VI. Prejeta vojna škoda s strani Nemčije

Skladno s pariškim sporazumom (24. januarja 1946) bi morala Zvezna republika Nemčija (ZRN) plačati Jugoslaviji 36 milijard \$ vojne škode. Od tega je Jugoslavija dobila 36.786.418 \$, a še to v obliki strojev in prevoznih sredstev izpostavljamo naslednje:

- Jugoslavija je po resoluciji Združenih narodov iz leta 1951 in na podlagi bilateralnega sporazuma iz leta 1963 dobila 8.000.000 nemških mark (DEM) odškodnine za medicinske eksperimente na državljanih SFRJ, ki jih je razdelila prizadetim preživelim osebam. V Sloveniji je te odškodnine prejelo le 53 oseb, saj žrtve niso bile obveščene o tej možnosti.
- Po sporazumu iz leta 1956 je Jugoslavija dobila 26.000.000 DEM odškodnine za zahteve za socialno zavarovanje delavcev, ki so bili med drugo svetovno vojno v Nemčiji na prisilnem delu.
- Prejeta so bila tudi sredstva po tako imenovanem sporazumu Tito- Bant t.i. Kapital-hilfe.

Slovenija je od te prejete škode dobila 330 milijonov nemških mark (DEM) iz naslova vojne odškodnine v obliki gospodarske pomoči in 160 milijonov DEM posojila- pri tem velja posebej izpostaviti, da je Slovenija v celoti povrnila posojilo skupaj z obrestmi.

Glede na vse je očitno, da še vedno ostaja odprto vprašanje poplačila vojne škode s strani Nemčije Sloveniji in Slovencem. Glede na zbrane podatke je Nemčija poravnala le okoli 2% vojne škode.

I. Urejanje pravic žrtev in aktivnost DIS

Do osamosvojitve Slovenije niso imele civilne žrtve vojnega nasilja nobenih pravic in niso dobile nobene vojne odškodnine. Šele po ustanovitvi Društva izgnancev Slovenije 1941-1945 (9.6.1991) so bile dane prve pobude za uveljavljanje statusa, da so žrtve vojnega nasilja in uveljavljene nekatere pravice za osebne odškodnine.

Zlasti izpostavljam, da je bil sprejet zakon o žrtvah vojnega nasilja leta 1995 – ki daje status in pravice iz socialnega, zdravstvenega in pokojninskega varstva. Leta 2001 je bil sprejet zakon O skladu za poplačilo odškodnin vojnega in povojnega nasilja, s katerim so bile določene odškodnine za telesno in duševno trpljenje in simbolične odškodnine za izgubo življenja. Še vedno je odprto vprašanje gmotne škode povzročene v drugi svetovni vojni.

Društvo izgnancev Slovenije je za vse dosedanje vlade in Državni zbor zbralo in posredovalo dovolj podatkov, da bi Slovenija iztirjala vojno škodo od Nemčije, ki je Sloveniji in Slovencem veliko dolžna. Zbrani in na voljo so vsi podatki o povzročeni vojni škodi posameznih okupatorjev iz časa druge svetovne vojne, kar omogoča, da bi Slovenija Nemčiji postavila zahtevo za ureditev in poplačilo odprtih vprašanj vezanih za poplačilo vojne škode. Pri tem se lahko Slovenija lahko sklicuje na:

- sklepe mirovnih in reparacijskih konferenca
- sklicuje se lahko na zakone, ki so bili uporabljeni za urejanje odškodnin v Luksemburgu, Lotaringiji, Alzaciji, Loreni, kjer so bile podobne razmere kot na okupiranem slovenskem ozemlju.
- Slovenija lahko predloži nemške dokumente o njihovih razlogih za izgon več kot 63.000 Slovencev od tega je bilo več kot 20.000 slovenskih otrok.

- Slovenija se lahko sklicuje na dogovor, ki so ga sklenile 22. julija 1942 Italija, Nemčija, Bolgarija, Madžarska in NDH o likvidaciji imovine bivše jugoslovanske države (in s tem tudi slovenske).
- V knjigi Wider gut machung – Zopet narediti dobro - so izvedenci navedli ocene priznavanja vojnih odškodnin za materialno škodo, za škodo na službenem in poklicnem področju, za odvzem svobode, za psihično nasilje, taboriščni sindrom, izgubo staršev.
- Ker je Slovenija vrnila gospodarsko pomoč skupaj z obrestmi po sporazumu, ki sta ga dosegla Tito- Brand leta 1974, se Nemčija ne more izgovarjati, da je bila to vojna odškodnina.
- Nemčija je po padcu berlinskega zidu ponovno enotna država

Edino kar ostaja z Nemčijo odprto pa je, da Slovenija z Nemčijo ni podpisala mirovnega sporazuma.

I. Zaključek

Več kot očitno je da so vse vlade vpršanje poplačila gmontne škode in drugih vpršanj nekako odrivale in se ga počasi lotevale. Pri tem pa je več kot očitno in velja tudi za sedanjo vlado, da zanemarja dejstvo in tudi svojo moralno odgovornost, da po več kot 70. letih izterja vojno škodo od naslednic agresorskih držav in da vloži v sklad za poplačilo vojne škode vsaj premoženje, ki so ga za reševanje vojne škode na območju Slovenije zapustili Avstrijci, Nemci, Italijani in Madžari, ki so zapustili Slovenijo leta 1945.

Glede na to, da je od te velike tragedije minilo že več kot 7 desetletji je skrajni in zadnji čas, da slovenska država do svojih ljudi ravna odgovorno in pravno moralno zavezujoče, ter upravičencem povrne povzročeno vojno škodo. Zlasti bi to morala izpolniti do slovenskih izgnancev in beguncev, ki so bile prve množične civilne žrtve, saj so bile izgnane celotne pokrajine z vsem družinskimi člani ter tako izgubili vse svoje premoženje.

